

- nischen bis 1600, Germanica Wratislaviensia CXI, Wydawnictwo Uniwersyte-
tu Wroclawskiego, Wroclaw.
- Morciniec, N. (1967): *Fremdphoneme in der niederländischen Hochsprache*. Phone-
tica 16: 205-214.
- Peters, R. (1983): *Mittelniederdeutsche Sprache*. [i:] *Niederderdeutsch. Sprache und
Literatur. Eine Einführung*, hrsg. von J. Goossens, b. 1: Sprache, Neumün-
ster.
- Sørensen, K. (1973): *Engelske lån i dansk*, København.
- Van Coetsem, F. (1988): *Loan phonology and the two transfer types in language
contact (with special reference to Dutch)*, Dordrecht.
- Volland, B. (1986): *Französische Entlehnungen im Deutschen. Transferenz und
Integration auf phonologischer, graphematischer, morphologischer und
lexikalisch-semantischer Ebene*, Linguistische Arbeiten 163, Tübingen.

Mette Kunø og Erik Vive Larsen (udg.):
5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog,
Århus 1995

ET SAMTALEEMNES ORGANISERING

Af Marianne Johansen (Københavns Universitet)

Et centralt organiserende princip for samtaler er samtaleemnets organisering; initieringen af samtalen, dens udvikling og afslutning er uløseligt knyttet til introduktionen, udviklingen og afslutningen af et eller flere emner (Sacks og Schegloff, 1973). Et konstituerende træk ved samtaler er således emnets etablering og opretholdelse, ligesom samtalens fremdrift sikres ved bevægelsen fra ét emne til ét andet emne. Det interessante er da, hvordan denne emnebevægelse finder sted; hvordan introduceres, udvikles og afsluttes det enkelte emne i en samtale? Det spørgsmål skal jeg i det følgende belyse gennem en analyse af en samtalesekvens (sekvensen er givet i sin helhed på side 145ff.).

I analysen vil jeg fremhæve en type emneudvikling, hvor det enkelte emne organiseres som en åbning, udvikling og lukning af emnet og efterfølges af et emneskift, hvorved emnet fremstår som en afgrænset enhed. Jeg vil argumentere for, at denne organisering kan forklares som en interaktionel proces, hvor samtalepartnerne forhandler om emnets åbning, udvikling og afslutning ved at udnytte det propositionelle indhold i de forskellige ytringsbidrag. Den centrale idé i analysen er, at den enkelte taletur kan kategoriseres som en *emnehandling*. Ved en emnehandling forstår jeg en taletur, hvis proposition er relateret til den foregående taleturs proposition, og som samtidig udgør en interaktionel handling på det emneorganiserende niveau.

Emnehandlinger

Der findes adskillige opfattelser af hvilke sproglige niveauer og processer, der ligger til grund for, at et emne etableres og opretholdes (se fx Levinson, 1983:313-15). Her vil jeg argumentere for, at en syntese af en diskursanalytisk og en konversationsanalytisk indfaldsvinkel er frugtbar, da jeg mener, at både samtalens indholdsmæssige og strukturelle aspekt har betydning for organiseringen af et emne.

I den diskursanalytiske tradition (Brown & Yule, 1983:68-124) betragtes et

samtaleemnes etablering udelukkende ud fra et indholdsmæssigt perspektiv: Emnets organisering kan beskrives som en række taleture, der deler det samme propositionelle indhold, og netop derved adskiller denne emneenhed indholdsmæssigt fra samtaleens andre emneenheder (Keenan & Schieffelin, 1976). Et samtaleemne etableres altså gennem taleturenes indbyrdes konceptuelle sammenhæng.

Fra det konversationsanalytiske synspunkt hævdes det derimod, at taleturenes konceptuelle fællesskab ikke *i sig selv* er afgørende for, hvad der etableres som emne. Taleturenes konceptuelle relation tilskrives derimod den fundamentale sekventielle struktur, som samtaler er bygget op af. Hermed understreger man, at en sammenhængende emnestruktur kun er givet i en interaktionel fortolkende og forhandlende proces, hvori samtalepartnere etablerer et emne (Sacks, lecture, April 17 1968, Jefferson 1992:757).

Jeg mener, at foreningen af disse to synspunkter kan bidrage til en mere omfattende forståelse af, hvordan samtalepartnere etablerer og opretholder et emne. Det vil jeg illustrere i nedenstående eksempel.

I den diskursanalytiske tilgang antages det, at taleturene i en emnesekvens deler et propositionelt indhold, og at det derfor er muligt at fastlægge emnet ud fra de enkelte taletures semantiske bestanddele. Denne betragtningsmåde afføder imidlertid et væsentligt analytisk problem: I samtalen siger Taler 3 *men det T desværre det er jo noget trist noget det er arveligt P hendes mor-T morfar havde det og hendes mor havde det og hendes mor P fik fjernet et øje P senere* (19-21). Denne taletur rummer en emneflertydighed, fordi propositionen altid vil bestå af et diffust semantisk felt, og det er derfor ikke muligt at udlede emnet for den overordnede sekvens på baggrund af en enkelt taletur. I den *efterfølgende* taletur responderer Taler 2 med ytringen *nu kan de jo altså mere nu end de kunne dengang* (23), hvormed hun vælger at fokusere på aspektet 'skal øjet fjernes'. Interaktanten indsnævrer da det semantiske felt med denne efterfølgende taletur, fordi emnefokus fastholdes på øjenoperationen og fx ikke på det arvelige aspekt.

I analysen af en emnesekvens er det altså kun muligt at afdække emnet i og med den responderende parts taletur. Dette fundamentale sekventielle princip i

samtalens strukturering, som konversationsanalysen fremhæver, skal derfor også udnyttes i analysen af det givne emne. På samme tid vil en taleturs indholdsside dog også altid stå i relation til den foregående taleturs indholdsside, og denne relation er derfor også afgørende for, om et emne etableres eller afvises.

Analyseeksemplet bidrager til en forståelse af, at emnesekvensen ikke blot formes af taleturenes tilhørsforhold til det samme semantiske felt, men at emnet opretholdes i en konstruktion af fælles referentialitet, som gives i og med at indholdet udtrykkes i taleture.

Jeg mener derfor, at de enkelte taleture skal opfattes som *interaktanternes* kontinuerede forhandlingstræk, hvori taleturene fremsættes forslag, om hvorvidt et emne skal udvikles, forkastes eller afsluttes. Denne forhandling er mulig, netop fordi den responderende part kan stille skarpt på et blandt flere mulige emnefoki.

Med betegnelsen emnehandling vil jeg fastholde nødvendigheden af at inddrage både det strukturelle og det indholdsmæssige aspekt i forståelsen af, hvordan et emne organiseres: den enkelte taleturs proposition relaterer sig til den foregående taleturs proposition og udgør samtidig en handling på det emneorganiserende niveau.

Kategorisering af emnehandlingen

En taletur kan relatere sig til den foregående taleturs proposition på forskellige måder. Jeg har valgt at inddele disse relationer i seks forskellige kategorier af emnehandlinger:

En *introducerende* emnehandling er en taletur, hvis proposition ikke er relateret til den foregående taleturs proposition, og som heller ikke er relateret til tidligere taleture i samtalen.

En *inkorporerende* emnehandling er en taletur, der udnytter dele af den foregående taleturs proposition, og samtidig føjer et nyt indhold til i den givne taletur.

En *fokusskiftende* emnehandling er en taletur, hvori interaktanten tager afsæt i den foregående taleturs proposition, ikke for at uddybe det aktuelle fokus, men for at rette fokus mod et andet aspekt af samme emne.

En *reintroducerende* emnehandling er en taletur, hvori interaktanten gentager en foregående taleturs fokus efter et mellemliggende emneskift (enten fremsat som

en fokusskiftende eller en introducerende emnehandling).

En *reproducerende* emnehandling er en taletur, hvori interaktanten gentager et fokus i en ytring, som samme interaktant har fremført tidligere, forudsat at der ikke optræder et emneskift imellem de to taleture.

En *kollaborerende* emnehandling er en taletur, hvori interaktanten gentager samtalepartnerens emnefokus i den foregående taletur.

Dette kan sammenfattes til, at den introducerende og den fokusskiftende emnehandling *inddrager* et nyt emnefokus i form af et emneskift, den inkorporerende emnehandling *udvider* det gældende emnefokus, og den reproducerende, reintroducerende og kollaborerende emnehandling *gentager* det propositionelle indhold i en tidligere taletur.

Lukningen af et emne

Jeg vil nu gå over til at analysere den emnesekvens, som er gengivet i nedenstående. Som det fremgår har jeg kategoriseret de enkelte taleture i sekvensen. Ved at kategorisere taleturene som emnehandlinger tegner der sig et mønster, som peger på, at emnehandlingerne har en organiserende funktion som handlinger, hvormed interaktanterne åbner, udfolder og lukker emnet af. Som nævnt kan denne organiserende funktion forklares med, at interaktanterne udnytter den propositionelle relation mellem taleturene. Det vil jeg argumentere for i en analyse af den sidste del af sekvensen, hvor jeg kun vil koncentrere mig om, hvordan interaktanterne lukker af emnet³⁴.

Samtalen er optaget i forbindelse med et møde i et menighedsrådudvalg, hvor seks personer deltager. Sekvensen, der er fra indledningen til mødet, er bygget op omkring ét emne, der handler om Lilly, der netop er blevet opereret for grøn stær og derfor har meldt afbud til mødet. Emnet introduceres med taler 5's spørgsmål *kommer Lilly heller ikke* (1) og udvikler sig til at handle om hendes tilstand, familiens 'erfaring' med sygdommen og selve øjenoperationen.

³⁴ En analyse af hvordan et emne introduceres og udvikles er gengivet i *Emnehandlinger i funktion* (Johansen 1994).

- introduktion
- 1 5 kommer Lilly heller ikke P nå nåT
- 2 2 nej hun er blevet opereret Ti øjnene i går i går inkorporering
- 3 A men dog
- >
- 4 2 eller forgårs inkorporering
- 5 4 for grå stær eller inkorporering
- 6 3 T nejT grøn stær det er en arvelig
- 7 A Tmen dog
- 8 5 koll. inkorp.
- grøn stær er det så
- >
- 9 5 slemt åhh nå nåT nå
- inkorporering
- 10 3 det er en arvelig sygdom altså det der med trykket P ja
- >
- 11 3 hun har haft et tryk somT det T (uforståeligt) inkorporering
- fokusskift
- 12 2 men altså hun er hjemme men T et et-et er og-og være hjemme og et andet er at være inkorporering reproduktion
- 13 A ja hun skal være i ro jo jo hun skal
- >
- 14 2 til møde ik' reproduktion reproduktion
- 15 A være i ro ja hun skal være hjemme ja det skal hun
- inkorporering
- 16 3 men hun T altså kan stadigvæk svæ- hun hun skal være i ro i otte dage
- >
- 17 A P jamen det skal man også det kan man jo sige sig selv P reproduktion
- 18 3 jah så hun er sygemeldt
- P
- >
- 19 3 så hun sagde til mig hun ikke kom P men detT desværre det er jo noget trist reintroduktion
- noget det > inkorporering

20 3 er arveligt P hendes mor-T morfær havde det og hendes mor havde det og hendes mor >
 21 3 P fik fjernet et øje senere menT ja det sagde åhh
 23 2 inkorporering
 nu kan de jo altså mere nu end de kunne dengang
 > kollaborering inkorporering
 24 3 jeg også til hende jamen de er jo så dygtige alene det at det
 25 A kollaborering inkorp./kollab.
 26 2 ja det er de der er virkelig fordi det medT
 >
 27 3 er kan bruge laserstråler og lægen siger det er kun lige et snit på pupillen
 28 A sket ja koll. jah det er det jah-jah ja og så
 > inkorporering reproduktion
 29 A ja og så trykket kan ja-ja jah jamen det kunne de jo ikke bare
 inkorporering
 30 3 så væsken kan komme er der ja P såT det kunne de
 > kollaborering
 31 3 jo slet ikke T da hun T T
 32 A nej nej-nej reproduktion/kollaborering
 da- det er et af de felter der er sket mest på ja
 33 2 nej jah
 > kollaborering
 34 3 det må man sige PP men det er det når det er
 reintroduktion/fokusskift/reproduktion
 35 A men det er rigtig nok det kan godt være ligge i en familie
 sådan > kollaborering
 36 3 ja det kan det åbenbart
 37 A og ja P nåå
 38 2 jaaa P men hvad er det vi skalT P T er-er vi
 >
 39 2 egentlig ikke
 40 3 hvad er det vi skal lave

41 A

hvad skal vi snakke om (griner)

På et tidspunkt i samtalen ytrer Taler A et langtrukket *nå* (37) og Taler 2 følger efter med et tungt *ja* (38) og siger derefter *men hvad er det vi skal* (40). Både *nå*'et og *ja*'et er ytringer som indholdsmæssigt ikke relaterer sig til det emne, der netop er blevet behandlet, og den metalingvistiske ytring *men hvad er det vi skal* *lave* markerer også en klar overgang mellem de to emner. På den måde afspejler ytringerne, at interaktanterne opfatter emnet 'Lilly og hendes øjenoperation' som afsluttet. Det interessante er, at Taler A og Taler 2 principielt har haft mulighed for at fremføre den type af ytringer tidligere i sekvensen, og på den måde afslutte emnet på et tidligere tidspunkt, men det er ikke sket. Det tyder på, at interaktanterne vurderer, hvornår et emnet kan betragtes som afsluttet og et nyt emne kan introduceres. Det er her interaktanternes brug og tolkning af den reproducerende og den kollaborerende emnehandling, der er ansvarlig for lukningen af emnefokus.

Det emnefokus, der i første omgang bliver lukket af er 'lægenes kompetence', som Taler 3 og Taler 2 udfolder på baggrund af Taler 2's taletur *nu kan de jo altså mere end de kunne dengang* (23). Lukningen af dette emnefokus finder sted på følgende måde:

Med Taler A's taletur *jamen det kunne de jo ikke bare* (29) gentages det propositionelle indhold i den taletur, hvor hun siger *der er virkelig sket* (25). Det sker atter i taleturen *det er et af de felter der er sket mest på ja* (32), hvor hun igen gentager propositionen i disse to taleture.

Taler A gentager altså emnefokus to gange i disse reproducerende emnehandlinger. Det interessante ved dette mønster af gentagelser er, at de reproducerende emnehandlinger, sådan som man ellers ville forvente, ikke kan være et udtryk for, at hun ønsker at fastholde emnefokus og *uddybe* det. I de tilfælde hvor det overhovedet er muligt at afløse Taler 3, tager Taler 2 taleturen. Ved at udnytte retten til en taletur, har Taler 2 også muligheden for at bestemme hvilket emnefokus, der skal fastholdes. Selvom hun i begge taleture har mulighed for at tilføje et nyt indhold til den foregående taleturs indhold, eller kan vælge at skifte

til et nyt fokus, gentager hun blot et allerede fremsat propositionelt indhold. Heraf udleder jeg, at taleren fremsætter de reproducerende emnehandlinger for at markere, at emnefokus ønskes lukket af. Fremsættelsen af de reproducerende emnehandlinger skal i første omgang kun forstås som et *forslag* til at lukke emnefokus af, fordi udfaldet, altså accepten eller afvisningen af forslaget, først træder frem i den efterfølgende taleturs propositionelle relation.

Det viser sig da, at Taler 3 tolker Taler A's reproducerende emnehandlinger som et forslag til at lukke emnet af: Når Taler 3 fremfører den kollaborerende emnehandling *det kunne de jo slet ikke* (30) gentager hun propositionen i Taler A's taletur. Den kollaborerende emnehandling fungerer derfor som en *accept af emnefokus*, men i og med Taler 3 gentager det propositionelle indhold markerer hun på samme tid, at hun ikke har mere at tilføje til emnet.

Emnefokus spilles derfor tilbage til Taler A, og det står nu hende frit, om hun vil uddybe fokus. I Taler A's efterfølgende kollaborerende emnehandling *det er et af de felter der er sket mest på* (32), gentages den foregående taleturs indhold, hvormed hun signalerer, at heller ikke hun ønsker at tilføje mere til netop det emnefokus. Accepten af Taler 2's handling, og dermed accepten af en endelig lukning af emnefokus 'læernes kompetence', tilkendegives i Taler 3's sidste kollaborerende handling *ja det må man sige* (34).

I den efterfølgende taletur *men det er rigtigt nok det kan godt være ligge i en familie sådan og* (35), fremføres en reintroducerende emnehandling, hvormed lukningen af det foregående emnefokus konstitueres. Taler A indfører altså et fokusskift efter de kollaborerende emnehandlinger, hvilket afspejler hendes tolkning af Taler 3's kollaborerende emnehandlinger som en accept af hendes forslag om at afslutte emnefokus 'læernes kompetence'. Interaktanterne knytter altså en præ-lukkende funktion til den reproducerende emnehandling, og en emnelukkende funktion til den kollaborerende emnehandling.

Som det fremgår er lukningen af emnesekvensen ikke fuldført. Det er dog de samme emnehandlinger, der er på spil i den endelige lukning af sekvensen. Som nævnt siger Taler A *men det er rigtig nok det kan godt være ligge i en familie og sådan* (35). Med denne taletur, som kan kategoriseres som en hybrid af en reintroducerende, fokusskiftende og reproducerende emnehandling, gentager Taler A det

propositionelle indhold, som Taler 3 udsiger tidligere i sekvensen, dels i taleturen *det er en arvelig sygdom* (10), dels i taleturen *men desværre det er jo noget trist noget det er arveligt* (19). Denne hybrid efterfølges af Taler 3's kollaborerende emnehandling *ja det kan det åbenbart* (36), der som nævnt signalerer, at hun accepterer emnefokus, men afstår fra at udfolde det. I den efterfølgende indholdstomme feedback 'ja' (37) udtrykker Taler 2, at heller ikke hun ønsker at udfolde emnet til trods for, at det er hende, der genintroducerer emnefokus 'sygdommens arvelighed'. Det interessante ved denne hybrid af emnehandlinger er, at Taler A udelukkende fremsætter denne emnehandling for at undersøge, om de andre interaktanter ønsker at udfolde det emnefokus, der handler om 'sygdommens arvelighed'. Det har Taler 3 jo netop introduceret som forslag til et emnefokus på et tidligere tidspunkt, men ingen af de andre interaktanter har ind til videre fokuseret direkte på det. Det vidner om, at interaktanterne meget omhyggeligt retter opmærksomhed mod emnets organisering, og at emnet ikke opfattes som afsluttet før alle 'emnebrikkerne er forhandlet på plads'. Den endelige lukning af emnet er til forhandling helt frem til den næstsidste taletur, fordi Taler A fremsætter en emnehandling, der også rummer mulighed for at genåbne det beslægtede emnefokus, men da de andre interaktanter afstår fra at udvikle dette fokus, er emnet dermed lukket endeligt af. Det er derfor helt på sin plads, at Taler A og Taler 2 først på dette sted i sekvensen - og netop på dette sted - ytrer et *nå* og *ja*, der ikke knytter sig til det foregående emne, og derefter går over til at tale om et andet emne.

Analysen af emnesekvensen peger på, at man kan betragte lukningen af et emne som en interaktionel forhandlingsproces, hvor interaktanterne med den reproducerende emnehandling signalerer, at emnet ønskes lukket, og med den kollaborerende emnehandling signalerer, at dette forslag accepteres.

Emnehandlingers funktion

Et emnes udvikling kan betragtes i en vertikal og en horisontal struktur: Et emne introduceres på den horisontale linie, og med de inkorporerende emnehandlinger udvikles og opretholdes emnet i den vertikale struktur. Når interaktanterne fremsætter en reproducerende, genintroducerende eller fokusskiftende emne-

handling ledes emnefokus tilbage på den horisontale linie og interaktanterne står da ved det oprindelige udgangspunkt for emnesekvensen og dermed lige før udgangspunktet for et nyt emnefokus.

Jeg mener, at denne betragtningsmåde, som både omfatter det indholdsmæssige og det strukturelle aspekt af samtalen, kan bidrage til en forklaring på, hvorfor interaktanterne tilskriver den reproducerende og kollaborerende emnehandling henholdsvis en præ-lukkende og en lukkende funktion i organiseringen af emnet.

Den reproducerende emnehandling leder emnefokus tilbage på den horisontale linie, fordi sammenfaldet i det propositionelle indhold mellem to taleture resulterer i et sammenfald i taleturenes strukturelle placering i emnesekvensen. Den reproducerende emnehandling er altså en strukturel og indholdsmæssig markering af, at den talende opfatter emnet som udtømt, og ikke ønsker at uddybe det. Men hvorfor kan denne gentagelse af det propositionelle indhold tolkes som den talendes forslag om, ikke længere at tale om det, der faktisk omtales?

Jeg mener, at dette tilsyneladende paradoks netop kan forklares ud fra dette indholdsmæssige og strukturelle sammenfald mellem taleturene. Når den talende vender tilbage til udgangspunktet for emnesekvensen er enten taleren selv, eller den anden samtalepartner, nødt til at fremføre en emnehandling, der indholdsmæssigt leder samtalen videre. Dette kan gøres med enten en fokusskiftende eller en inkorporerende emnehandling. En af disse handlinger er nødvendig, da den talende - i princippet - ville være nødt til at gentage emnesekvensen, fordi den reproducerende emnehandling leder taleren tilbage til den 'samme' emnehandling, hvormed hun indledte emnesekvensen. Den reproducerende emnehandling fastholder altså emnefokus i det samme punkt på det horisontale niveau. Gentagelsen af et propositionelt indhold kan kun i en vis udstrækning accepteres, fordi progressionen i det enkelte emne, og dermed i selve samtalen, trues. Netop derfor tolkes den reproducerende emnehandling som en markering af, at emnefokus ønskes lukket af. Som vist markerer interaktanten med den kollaborerende emnehandling, at dette ønske imødekommes. Strukturelt set vil den kollaborerende emnehandling resultere i, at emnefokus bliver stående i det samme punkt på det horisontale niveau, fordi emnet indholdsmæssigt ikke udvikler sig

over de pågældende taleture. Derfor må interaktanterne nødvendigvis foretage et emneskift, med mindre de ønsker, at samtalen skal ophøre.

Lukningen af ét emnefokus er i den forstand tæt forbundet til åbningen af et nyt emnefokus. Den trussel som den reproducerende og den kollaborerende emnehandling udgør mod samtalens opretholdelse er i en anden forstand en nødvendig interaktionel forhandling, der må finde sted, fordi der efter den reproducerende emnehandling, efterfulgt af en kollaborerende emnehandling, åbnes mulighed for at et nyt emne kan etableres og samtalen kan opretholdes.

Litteratur

- Brown, G. & Yule, G. (1983): *Discourse analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Johansen, M. (1994): Emnehandling i funktion, NyS 18. Dansk lærerforening, København.
- Keenan, E. & Schieffelin, B. (1976): Topic as a Discourse Notion: A study of Topic in the Conversations of Children and Adults. In Li, C. (ed): *Subject and Topic*. Academic Press, New York.
- Levinson, S. (1983): *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sakcs, H. (1992): Lectures on conversation. In: Jefferson, G. (ed.): Blackwell, Oxford.
- Schegloff, E. & Sacks, H. (1973): Opening up Closings, *Semiotica* 8, The Hauge.